

KATONA-KISS ATILLA

Hol voltak a *morva* végek?

— *A „déli lokalizáció” kutatástörténeti vázlat* —

„E sorok írójának mondta fehér asztalnál egy vezető állású szlovák kutató: készek ők maguk megcáfolni a náluk, általuk közre adott szélsőséges nézeteket – tehát tudjuk, hogy azok! – „amennyiben a magyarok lemondanak a kettős honfoglalás teóriájáról”. A válasz erre az volt, (...) hogy a „kettős honfoglalás” elmélete Magyarországon nem általános és nem is hivatalos, nincs tehát „lemondani” róla.”¹

Előszó

Régóta vita tárgya a DAI által említett *μεγάλε Μοραβία* lokalizálása. A passzus és további más kútfők, leginkább frank évkönyvek, értesítései arra mutatnak, hogy a hagyományosan elfogadott, úgynevezett északi Morávián túl, a IX. században létezett egy másik, délszláv területekre helyezhető „Morávia” is; ez lenne a DAI által említett Ómorávia.² A magyar történettudomány a DAI adatait tekinti a honfoglaláskor egyik legfontosabb forrásának, ezért egységesnek mondható az a vélekedés, hogy a kérdéses időben valóban két Morávia létezett. Azonban a IX. századi Kárpát-medence múltjával foglalkozó munkák sem egységesen vélekednek ezen államalakulatok egymáshoz való viszonyáról, nevezetesen: időben és térben hogyan függ össze a két terület története egymással. A meggyökeresedett elgondolás szerint Morvaország előképe a IX. század első felében alakult ki a mai morva földek és Nyugat-Szlovákia területén, amely államalakulat aztán Szvatopluk alatt birodalomná nőtte ki magát és ez az impérium lenne megfeleltethető „Nagymoráviával”. Ezen elképzelés a görög jelzőt ’nagy’ és nem ’rég’i értelemben magyarázza és végső soron azt állítja, hogy soha nem létezett egy időben Ómorávia és Morávia, hanem Moráviából fejlődött ki a „Nagymorva Birodalom”.³ Azonban az elmúlt években, évtizedekben számos olyan munka látott napvilágot tekintélyes szerzők tollából Morávia fekvésének és kiterjedésének kérdését illetően, amelyek megállapításai gyökeresen eltérnek a közismert felfogástól. Dolgozatomban a „déli lokalizáció” hipotézisét elfogadók illetve mellette érvelők elgondolásainak, meglátásainak összegzését kívánom adni, kettős célból. Ellentétben a „hivatalos” nézettel a másik, ha úgy tetszik, „nem-hivatalos” elgondolás nem mondható népszerűsítettnek, ismeretsége esetleges, ráadásul a hipotézist érintők vagy vele foglalkozók elgondolásai között is vannak eltérések. Másrészt világossá kell tenni: akármilyen politikai akarat formálta is át a közelmúltban a történeti kutatások irányát, nem lehet tudományos nézeteket doktrínaként kezelni. Márpedig az „Ómorávia-probléma” pontosan ilyen; minden megállapítást, amely érintette a IX. századi morva történelmet, ahhoz kellett idomítani, hogy a Morva fejedelemség a Duna vonalától északra terült el, s fennállása időben megelőzte a honfoglaló magyar törzsek Kárpátokon belüli megjelenését. Ez az elgondolás azonban sokkal inkább politikai, semmint történeti alapokon nyugszik.⁴

Kutatástörténet

A kérdés kutatásának történetét először Püspöki Nagy Péter összegezte tanulmányában. Eszerint a „déli” lokalizáció alap gondolata a kutatásban a XVIII. századra megy vissza és Szklenár György pozsonyi jezsuita történészhez köthető, aki szerint Morávia „először Moesiában keletkezett és növekedett, onnan Dáciába (ti. a Duna–Tisza közébe) terjedt, és Rasztiszlav, de különösen Szvatopluk fejedelem, aki a morvák közt a leghatalmasabb volt, fegyveres erővel a mai Morvaország végső határáig terjesztette ki”.⁵ Szklenár új eredményeit annak rendtársa, Katona István történészprofesszor támadta a legélesebben, nem is rejtve véka alá, hogy indulatai honnan származnak Szklenár művével szemben: „...amikor [ti. Szklenár] Anonymust, Béla jegyzőjét a legméltatlanabb módon kigúnyolta, mint mesemondót és álmodozót kinevette, s e kérdés olyan élenjáró íróit, mint Sulzerust, Gelaziust, Aventinust, Ransanust és még másokat felfalni látom, magamat nem mérsékelhettem mindaddig, amíg ama könyvet sarkaiból ki nem forgattam...”.⁶ Mivel Katona István a középkor folyamán rögzült szemlélet híve volt, Szklenár György 1790-es halálával az Ómorávia-kérdés lekerült a napirendről s a vita egyoldalú befejezést nyert: Magyarországon a következő évszázadokban Katona nézete vált irányadóvá, majd a XIX. századdal érkező nemzeti ébredés a kialakuló cseh és szlovák történetírás alapjait is meghatározta.⁷ Mintegy másfél évszázaddal később jelent meg Boba Imre, USA-beli lengyel–magyar történész könyve,⁸ amelyben a szerző Ómoráviát a Szerémség területére lokalizálta. Boba a – többnyire – korabeli források elemzése révén arra a következtetésre jutott, hogy Szvatopluk állama egy, a Rusz felépítésére hasonlító, „*Sclavonia* néven ismert nagyobb condominium patrimonális része volt” Pannoniában, az antik Sirmium központtal,⁹ azaz a *terra Slavorum* egy részfejedelemsége. Boba könyvnyi érveinek ismertetése nem lehet feladatunk, de érdemes indoklásának fő vonulatát megrajzolni: Ómorávia földrajzi lokalizálása a források adatai alapján csakis a Duna vonalától délre lehetséges; Metód érseki joghatósága csak Pannóniára terjedt ki,¹⁰ az nem foglalt magába Dunától északra fekvő vidéket. Ez a terület pedig („szem előtt tartva a középkori államoknak a világi és egyházi felépítésében megmutatkozó elválaszthatatlan egységét”) megegyezett a Rasztiszláv és Szventopolk által kormányzott uradalommal, azaz: a „morvák” országának a Dunától délre, Pannóniában kellett lennie. Ez a „Morávia” nem a morvák lakta „nemzetállam” volt, hanem egy szlávok (*Slavi*, *Slavi* vagy *Slaviene*) lakta, *Marava/Maraha* v á r o s a (! – tehát nem nép, hanem város nevével állunk szemben¹¹) körül szerveződött patrimonális fejedelemség. Ez a település adatolhatóan megfeleltethető az antik Sirmiummal, Metód érseki központjával (aki a források szerint *Marava*, és nem Morávia püspöke illetve érseke volt).¹² Boba Imre tehát, Szklenár eredményeihez hasonlóan, úgy gondolta, hogy mind Mojmir és Rasztiszláv, mind pedig Szvatopluk szláv állama a Balkánra lokalizálható és ahhoz az északi morva területeknek organikusan nincs köze, e területek csak hódítás útján kerültek rövid időre Szvatopluk fennhatósága alá.

Boba koncepciójának nyomában¹³ Püspöki Nagy Péter nemcsak továbbgondolta annak eredményeit, hanem megrajzolta a „hivatalos” elmélet kialakulásának történetét és cáfolt vagy súlytalaná tett számos összefüggést, amelyeket addig Ómorávia északi lokalizációjának bizonyítékaként értelmeztek. Püspöki Nagy szerint a források (mégpedig a két, közvetlen geográfiai adatokkal rendelkező kútfő, a Bajor Geográfus és a DAI,¹⁴ valamint számos közvetett földrajzi adattal rendelkező forrás) két Moráviáról tudnak,¹⁵ és Ómorávia területe a földrajzi adatok alapján Szvatopluk fellépéséig (871) az egykori Bács, Bodrog és

Csongrád vármegyék, valamint a Dráva és a Száva között Valkó és Szerémség, továbbá a szerbiai Drina meg a Morava folyók alsó szakaszának között, a Macsói Bánság vidékén helyezkedett el. Ez a terület az antik és a kora középkori fogalmak szerint Pannonia Savia, Dacia, Felső-Moesia és Dalmácia – a másik nevén Illyricum – egy-egy vidékét ölelte fel.¹⁶ A két, konkrét utalással rendelkező értesítést egyéb lejegyzések adatai is támogatni látszanak. Ilyen pl. a Fuldai Évkönyvek 846. événél adatolt katonai itinerárium (hadak vonulási rendjének útleírása). Itt a frank sereg „a Margus folyó menti szlávok ellen vonult”, majd Német Lajos sikeresen meggátolta azok elszakadását a birodalomtól Mojmir helyett Rasztiszlávot tette meg fejedelmé. Ugyanerről a hadjáratról több forrásban azt jegyezték le, hogy Német Lajos meghódította Pannóniát. A Frank Birodalom pannóniai részének déli határa a Dráva volt. Pannónia meghódítása a Dráva-Száva közének megvívása volt, a Margus folyó pedig a szerbiai Morava régi neve. A lokalizáció világos, mint ahogy Mojmir és Rasztiszláv személye is.¹⁷ Püspöki Nagy hivatkozik Nagy Alfréd földrajzi leírására is, amelyben Karintia és Bulgária között egy pusztaságról tesz említést.¹⁸ A leírás pontosan illik az egykori Ómoráviára, ellenben a passzus avar pusztáknak való értelmezése¹⁹ teljesen téves, lévén az Avarorum solitudines a Magyar Alföld északi felére helyezhető. A földleírás 888–897 között készült el, tehát kortárs lejegyzés, információja egybevág a DAI azon adataival, amely szerint a honfoglaló magyarok Ómorávia területét „teljesen végigpusztították” illetve „megsemmisítették.”²⁰

Ide tartozik még Metód joghatóságának kérdése és az ahhoz kapcsolódó helynevek, Dévény és Nyitra problémája is. II. Hadrián pápa 869-ben Rasztiszláv, Szvatopluk és Kocel kérésére Metódot Pannónia püspökévé szentelte, központja „Szent Andronikosz széke” Sirmium lett. Ez a régi püspökség az avarok 582-es foglalása²¹ miatt 869-ig üresen állott. Metódnak csak az egyházmegyéjében volt joghatósága, azon kívül nem, s mivel a XI. századig nem ismert a kánonjogban a címzetes püspök illetve érsek fogalma, Metód akkor lehetett egyházi előljáró Szvatopluk országában, ha annak területe (azaz Ómorávia) egybeesik a pannóniai dioecesis területével.²² Püspöki Nagy relativizálja a Dowina~Dévény (Rasztiszláv városa) illetve a Nitrava~Nyitra (Pribina városa) megfeleltetéseket, mint annak bizonyítékait, hogy Rasztiszláv illetve előtte Mojmir regnuma a Dunától északra lett volna, és meggyőzően mutatja be az azonosítások gyengéit.²³ Végül hivatkozik Kézaira, aki szerint „Marót fia, Szvatopluk, aki Braktát meghódítván, a bolgárokon és messianusokon uralkodott...” majd „...Pannóniában is uralkodni kezdett”. Nem ismerjük Brakta nevét, de meghódítása révén Kézai szerint Szvatopluk a bolgárok és messianusok felett szerzett hatalmat, márpedig mindkét nép Moesiában vagy annak szűkebben vett környékén élt és talán megfeleltethetők a bolgároktól elszakadt timocsánokkal és abodritokkal, akik közé lokalizálhatók a Margus menti szlávok is.²⁴ Az összegzésben ki is mondja: Ómorávia a bolgár fennhatóság alól a IX. század második évtizedében elszakadó, 818-ban a Frank Birodalom védelme alá helyezkedő, bolgár-szláv törzsek – abodriták, a Margus és Timok menti szlávok – egyesüléséből alakult 833 táján. Ehhez a területhez csatol Szvatopluk 873 után új földeket. Szerző még Bodrog vármegye etimóját is, igaz, csak említve, az abodritákhoz köti.²⁵

Az Ómoráviát délre lokalizáló elképzelések közül ezek voltak azok, amelyek Mojmir és Rasztiszláv regnumát illetve Szvatopluk országát a Kárpát-medence déli részeire illetve a Balkánra helyezte, nagyjából a Szerémséget adva meg központi résznek. A következő teóriák Ómoráviát ettől északabbra, a Kárpát-medence középső vidékeire, a Duna-Tisza köz középső és déli területeire illetve a Tiszántúl déli felére kiterjedően lokalizálják, és eltérés

mutatkozik abban is, hogy Mojmir és Rasztyiszlav országát térben máshol helyezik el, mint Szvatoplukét.

Senga Toru tanulmányában Ómoráviát a Duna-Tisza közének déli régiójába helyezte. Senga eredményei alapvetően a DAI adatainak elemzéséből születtek, melyet egyéb, nyugati és szláv kútfők adatainak figyelembevételével finomított. Eszerint Ómorávia Szvatopluk fejedelemsége volt, amely terjeszkedésig a Duna-Tisza közén állt fenn, és amely „állam” aztán egyesült a Rasztyiszlav által birtokolt tényleges morva területekkel;²⁶ a köztes időben a két „morva” terület közé „bolgár uralom alatt álló terület ékelődött”.²⁷ Elgondolása szerint a görög *megalé* ’régi, ó’ jelentésében éppen arra vonatkozhat Moravia jelzőjeként, hogy Szvatopluk egykori országa nem azonos a Rasztyiszlav regnumát, majd morva és cseh földeket is integráló országával; attól különbözik mind időben, mind térben, de idővel része lesz, sőt, megszervezője az egész konglomerátumnak.

Senga szerint Ómorávia nem Pannonia területével illetve Sirmium városával van összefüggésben; ennek annyi az oka, hogy a DAI Ómoráviát keresztletlenül nevezi, Sirmium pedig püspöki, majd érseki központ volt, Metod székhelye. Ezért „a Duna észak–déli vonalától keletre eső síkság jöhet számításba... a Duna-Tisza között”.²⁸ Senga területi lokalizációja úgy született, hogy kizárta az északi földrajzi elhelyezkedést, a Karoling-kori Dunántúlt, Sirmium vidékét, annak „keresztelt” volta miatt, a Tiszántúlt a bolgár befolyásra hivatkozva, így nem is maradt más terület, mint a Duna-Tisza köz.²⁹ Bobához hasonlóan Senga szerint is arra utalnak a kútfők adatai, hogy Rasztyiszlav és Szvatopluk uradalmi nem ugyanazon területet fedik, hanem azok két, egymástól független patrimonium,³⁰ amelyek majd Szvatopluk alatt fuzionálnak. A két Moráviának a lokalizálását a Bajor geográfus adataira hivatkozva az északi Morava vidékére, valamint a Dráva-Duna torkolattól északra és délre eső területekre teszi.³¹ Tehát az eddigiektől eltérően Senga Rasztyiszlav országát nem a Balkánra lokalizálja, hanem azt megfelelteti az északi Morava-völgy területével. Senga szerint a Duna-Tisza közti Ómorávia előzménye az volt, hogy Avaria bukása után ezen a területen egy avarok és szlávok által benépesített „ütközőállam” jött létre, amelyet később kezdenek el megszervezni északról a morvák. 871, azaz a két regnum egyesítése után „feltételezhető, hogy Szvatopluk a 870-es években áthelyezte a székhelyét Nyitra vidékére”.³² Később, Szvatopluk országának bukása idején a Regino adta képet, miszerint a honfoglalók a karantánok, morvák és bolgárok határait támadták, a morva határokat a Duna-Tisza közzel, a bolgár végeket a Tiszántúllal azonosítja.³³ Tekintve az avarok szállásait és a bolgár befolyás északi kiterjedését javasolható a megadott területek déli sávjára gondolni (ami erősen közelít a Boba és Püspöki Nagy által meghatározott területekhez), de erre Senga is utal, mert a DAI adatainak elemzése szerint 895–900 között dél felől Ómorávia volt szomszédos a magyar törzsekkel, míg a X. század közepén a horvátok, azaz: Ómorávia területe a magyarok alföldi szállásai és a horvát földek közé estek.³⁴

Kristó Gyula összegzése szerint „teljesen nyitott kérdésként kell kezelniünk a morva jelenlétet a Garam–Duna vonalától keletre”. Bár nem kommentálja a „hagyományos” nézetet szemben íródott Boba és Püspöki Nagy-elképzeléseket, a DAI, a Bajor Geográfus és a Naum legenda³⁵ adatai alapján Kristó is két Moráviát tart valósnak, mely tény megerősít az ország megkülönböztető jelzője a *megalé*. Ebből az is következik, hogy Ómorávia valahol a „Duna-Tisza közének déli részére és a Temes-köz (a Duna-Temes köze) nyugati sávjára terjedhetett ki”, míg a „későbbi” Morávia Dévénynél a Dunába ömlő Morava folyó két partján alakult ki az avar hegemonia után.³⁶ Kristó az északi Moráviával kapcsolatban ír Mojmir, majd

Rasztiszlav uralmáról; a DAI alapján Szvatopluk azonban, már mint a déli morvák uraként is szerepel koncepciójában. Kristó nézőpontja szerint „a dolog lényegét tekintve³⁷ az már igazán részletkérdés, hogy Szvatopluk előbb volt e Nagy Morávia ura, s onnan került az „északi” Morávia élére Rasztiszlav utódként, vagy pedig az „északi” Morvaország fejedelmeként 870 után terjesztette ki uralmát Nagy Moráviára”. A regnum területét nem lokalizálja, csak hozza Boba illetve Senga Toru elképzelését, azaz a déli Morava folyó völgyét valamint a Duna-Tisza között.³⁸ Boba, Püspöki Nagy és Senga kutatásaira hivatkozva Kristó is úgy gondolja, hogy bizonyos ideig két Morvaország létezett, annak ellenére, hogy Ómorávia régészeti hagyatékáról egyelőre semmit nem tudunk, míg a morva területek már régóta dokumentáltak.³⁹ Az északi morva földekkel a magyar törzsek csak 895 után lettek határosak.⁴⁰

Makk Ferenc a DAI geográfiai adatait alapul véve ugyancsak arra a következtetésre jutott, hogy „a két Horvátországhoz és a két Szerbiához hasonlóan volt egy északi és volt egy déli Morávia”. Az utóbbi feleltethető meg Ómoráviának, amely a Száva és a Morava folyók tágabb környékén helyezkedett el Sirmium központtal, a Duna-Tisza közének déli részére is kiterjedően.⁴¹ Tóth Sándor László is foglalkozott a DAI által lokalizált magyar szállásterület kérdésével, s ennek kapcsán megjegyezte: „Nem foglalkozunk itt azzal a kérdéssel, hogy hol volt valójában Szvatopluk „Nagy”-Moráviája (délen vagy északon), számunkra itt csak annak a rögzítése szükséges, hogy Konstantinos számára ez a Bizánchoz közelebb eső, a Dunától északra és keletre levő, bizonytalan kiterjedésű, a Kárpát-medence keleti felében levő régiót jelentette, amely a magyarok megtelepedésével gazdát cserélt”.⁴²

A Magyar Alföld belső körzetére lokalizálta Ómoráviát Martin Eggers és Charles R. Bowlus.⁴³ Bowlus munkája nem Ómorávia lokalizációját tekintette céljának; műve a Keleti Frank Birodalom délkeleti őgrófságainak katonai szervezetének vizsgálatán alapult. Nézete szerint „a Karolingok katonai szervezete határozottan Pannonia délkeleti része felé orientálódott” amely irányultság „ugyan nem nyújt elegendő bizonyítékot annak feltételezésére, hogy Morávia központja az antik Sirmium környékén volt, ám a karoling őgrófságok katonai szervezete alapján az sem tűnik valószínűnek, hogy a IX. századi Morvaország a Dunától északra feküdt”.⁴⁴ Bowlus lokalizációja tehát annak az eredménye, hogy lajstromba vette a frank hadjáratokra vonatkozó forrásokat és azok útvonalait megkísérelte rekonstruálni. Az ezekkel összefüggő ausztriai helynevekből következik, hogy azok előfordulása csak egyféleképpen magyarázható: a Drávától délre elterülő morva területet lehetett ily módon megközelíteni.⁴⁵ Eggers szerint Rasztiszlav fejedelemsége nem a Drávától délre, hanem a Dunától keletre, a Tisza-Maros összeszögellésének közelében lehetett, s központja nem Sirmium, hanem Marosvár volt.⁴⁶ Ez lenne a DAI-ban szereplő megalé Moravia, amelynek lakosai a frankok által lettek betelepítve a déli Morava-völgyéből.⁴⁷ Szvatopluk országa saját, balkáni regnuma és ezen terület egyesítése révén jött létre, amely fejedelemség területét délkeleti irányból északnyugatnak tartva kiterjesztette a Kárpát-medencében.⁴⁸

Eggers és Bowlus Szvatopluk országát (tehát nem eredeti törzsterületét, hanem az uralkodása alatt létrejött fejedelemségét) gyakorlatilag a Kárpát-medencének ugyanarra a vidékére helyezik, a Magyar Alföldre. Eggers ennek határait a következőképpen adja meg: Északon az Északi-középhegység déli lejtői, délen az Al-Duna vonala; keleti határát a szerző nyitva hagyta a Nyírség közepénél és az Erdélyi-középhegység lábainál. Ehhez a „valódi Moravia-hoz” 870/871 körül csatolták a Szerémséget, a Dráva-Száva között az egykori Valkó vármegye területét, Boszniát és a Belgrádtól dél felé eső vidéket. Továbbá ehhez az „alföldi Moráviához” tartozott Nyitra-vidéke, azaz a Nyugat-Felvidék és a Felső-Visztula

menti viszlának földje, 884-ben a Rábától keletre elterülő Pannonia, 884-ben vagy 890-ben Csehország és Morvaország. Bowlus majdnem azonos koordináták között képzel el Szvatopluk hatalmi területének határait, de a csatolt részeket tekintve némiképp mérsékeltebb, délen „csak” a Szerémséget és a későbbi Valkó vármegyét tartja a „birodalom” részének, északon előbb a Kelet-Dunántúl, majd a Vágtól keletre eső területek, végül az attól nyugatra lévő földek, egészen a Kamp-folyóig, kerültek Szvatopluk uralma alá.⁴⁹

Bálint recenziójának második felében régészeti ellenvetéseket sorakoztatott fel Ómorávia Duna-Tisza közi, alföldi lokalizációjával szemben. A jól kutatott alföldi területeken a VIII. és X. századra keltezhető leletanyag között nem különül el megfogható IX. századi réteg, amelynek legvalószínűbb oka az, hogy a kérdéses területen nem volt semmilyen politikai-etnikai szervezet, mely egy önálló régészeti kultúrát létrehozott volna. Mindkét munka kizárólag írásos források elemzése alapján lokalizálja Ómoráviát a Magyar Alföldre. Bálint hivatkozik a cseh és szlovák régészet eredményeire, miszerint a leletek „kora, száma, jellege” egyértelmű összhangban áll az északi lokalizációval. E régészeti kultúrával kapcsolatban megjegyzi: a régészeti leletanyag Ómorávia lokalizációjának kérdésében mindaddig nem használható fel döntő érvként, amíg a szerb régészet nem kezdi el a Dél-Alföld és a Morava környéki IX. századi emlékek feltárását, mert addig nem hasonlítható össze a két (északi és déli) leletcsoport. Bálint szerint csak akkor állhat szilárd alapokon a déli-lokalizáció, ha kimutathatók a kérdéses területeken IX. századi temetők, települések, földvárak, templomok.⁵⁰ Végül feltehető a kérdés: mennyiben befolyásolta, a történetírás mellett, a leletek politikatörténeti és kulturális hovatartozásának megítélését a politika, mely a létrejött Csehszlovákia előképének tekintette a „Morva Birodalmat”⁵¹ Veszprémy László kritikája szerint Bowlus túlságosan épít Boba koncepciójára, illetve annak eredményeire, emiatt azok megkérdőjelezése, cáfolása Bowlus eredményeit is megdöntik. Például Veszprémy azt sem látja elfogadhatónak, hogy a szerzők szerint a morvák kétféle középkori írásmódja mögött két, eltérő helyen lakó morva népcsoportot kell látnunk; ugyanez vonatkozik a Bajor geográfus adatára (Marharii, Merehani). Veszprémy összegző véleménye az, hogy a szerzők által megoldottnak vélt kérdésekre adott válaszok újabb, ugyancsak megoldásra váró kérdések és ellentmondások sorozatát vetik felszínre.⁵²

Eggers és Bowlus elképzelése az eddigi eredményekhez képest birodalommá dagasztotta Ómoráviát, de annak kialakulását a szerzők sem a hagyományos modell szerint képelték el. A régészeti kutatások tükrében bátran állítható, hogy a Magyar Alföld közepére nem lokalizálható Ómorávia területe, akárhogyan is vélekednek annak fekvését illetően. Viszont a leletanyag hiánya arra is figyelmeztet, hogy annak nem meglete nem annak bizonyítéka, hogy az ismert hagyatékkal bíró északi Morava-medence lenne Ómorávia, hanem annak, hogy azt máshol kell keresni és ennek nem feltétlen analógiája az északi morva emlékcsoport. Ami ennek az elképzelt birodalomnak a déli illetve keleti határait illeti, az többszörösen fedi a Bolgár Kánság északi határait.

Összegzés

Boba, Püspöki Nagy és Senga kutatásai alapján rögzíthető, hogy a honfoglalás előtt, a IX. század folyamán kialakult a Kárpát-medence déli részén egy szláv fejedelemség. Ez Boba szerint egy, a Rusz felépítésére emlékeztető nagyobb condomínium patrimonialis

része volt. Területi elhelyezkedése vitatott a térségen belül, de úgy tűnik, hogy a Szerémség, boszniai területek, és a későbbi magyar Bács, Bodrog, Csongrád vármegyék is beletartozhattak. A szakirodalomban elterjedt egyik felfogás szerint ezen a területen, de külön-külön országban uralkodott Mojmir, Raszisztzlav majd I. Svatopluk (871–894). Senga szerint csak Svatopluk kormányozta Ómoráviát, kvázi elődei az északi Morava folyó völgyében építették ki hatalmukat. Ez a Kárpát-medence déli részén létrejött fejedelemség a DAI által említett Ómorávia, szemben a későbbi Morva örgrófság előképének számító Moráviával. Ezen a területen 869-ben létesül újra püspökség Metód vezetésével Sirmiumban, miután 582-ben az avarok elfoglalták a területet. Metód működésének színhelye és Ómorávia földrajzi helyzete szorosan összefügg. Az évszázados hiátus lehet az oka, hogy a DAI keresztlehetlenek nevezi Ómoráviát. Svatopluk 873-ban megszerzi a morva területeket, ami a Garamig terjed délkeleti irányban, majd 890-ben Arnulfól a Cseh földeket is. Ezt a fejedelemséget törli aztán alkotóira a magyar honfoglalás a X. század utolsó tizedében. Nem világos, hogyan csatlakoznak egymáshoz Svatopluk uralmi területei, de a DAI alapján az biztos, hogy Ómorávia területét a magyar törzsek vették birtokba. Ebből egyrészt az következik, hogy a tágabban vett Duna-Tisza közről nem beszélhetünk, mert ott semmiféle, a kérdésben szerepet játszó, IX. századi emlékegy nem fogható meg. Viszont szóba jöhet ugyanezen terület déli sávja illetve a Szerémség területe. Ha a régészeti eredmények ki tudnak mutatni e területeken egy olyan IX. századi hagyatékot, amely azonosítható is lesz, mint a „maravaiak” emlékei, az el fogja dönteni a kérdést. Egyébiránt ha ezek tükrében meg kellene határozni egy korridort, amely összekötötte a két területet, az a Magyar Alföld legnyugatibb sávja lehetett, amely nyugatról határolta az avar pusztákat és egyfajta senkiföldje szerepet tölthetett be.

Utógondolatok: Tudomány a politika szolgálatában

Boba Imre, Püspöki Nagy Péter és legutóbb Martin Eggers is alapos kutatástörténeti áttekintést adott arról a folyamatról, hogy hogyan váltak a források értesítései az észak-balkáni Marava menti szlávokról Moráviáról szóló híradásokká az évszázadok folyamán és Morávia északi lokalizálásának ötlete valójában a XIV. században alakult ki Csehországban, amely végső soron Prágai Kozma elbeszélésére megy vissza, elterjesztése pedig a XV. századi humanistákhoz köthető, elsősorban Aventinushoz (és Aeneas Sylvius Piccolominihez).⁵³ Püspöki Nagy már húsz éve jelezte: a „translatio regni” tana, azaz a morva „korona” uralkodói joghatóságának átruházása a Cseh Királyságra a Luxemburgi-ház terjeszkedő politikájának az érdekeit szolgálta (mely dinasztia akkor a cseh uralkodókat adta, 1310–1437 között).⁵⁴ Így lett egykorú források adatainak későbbi félreértéséből tudatos ideológiai eszköz, majd pedig politikai-diplomáciai fegyver a XIX–XX. századra, és vált axiómává a tudományosságban és a közgondolkodásban is, kivált az egykori Csehszlovákia területén. Legutóbb Petrovics István utalt rá, hogy Boba teljes joggal mutatott rá arra a tényre, hogy az így rögzült nézet miatt Moráviának a Dunától északra való fekvését a kutatás magától értetődőnek tekintette és ezért a felfogásuknak ellentmondó kútfők adatait egyszerűen figyelmen kívül hagyták, más források értesítései pedig, nézetüknek megfelelően, indokolatlanul javították. Ezek többször olyan, modern nyelvekre történő, forrásfordításokban öltöttek testet, amelyek kulcsfontosságú értesítései komoly torzulásokat szenvedtek, hiszen szándékolt, tendenciós fordítás termékei voltak.⁵⁵ Ahogy Bogyay Tamás Boba könyvét ismertette tömören

megfogalmazta: „...Mojmír, Rasztiszláv, Szvatopluk fejedelemsége, Cirill és Metód működése valójában a délszlávok történetébe tartozik. Csak a középkor végén a humanisták kezdték el őket kapcsolatba hozni a mai Morvaországgal, hogy végül, a XIX. században, a cseh-morva és szlovák nemzeti történelem hősei illetve szentjei sorába emelkedjenek... a „nagymorva birodalom”, amelyről egy könyvtárnyi művet összeírtak, valójában tehát nem is létezett”.⁵⁶ Tanulságos egy Eggers által citált összegzés is: „A ČSSR-ben keletkezett írások a „Nagymorva Birodalomról” azért váltak végül elviselhetetlenné, mert imamalomszerűen állandóan ugyanazokat az érveket és „bizonyítékokat” ismételtették. Herbert Schelesniker – utánozhatatlan módon – így fogalmazott: «Az utóbbi évtizedekben régészeti leletek alapján, egyházi áldással, állami hozzájárulással és támogatással, a nemzeti politika iránt elkötelezett, de a független historiográfiában is *Morva-doktrína* fejlődött ki a *Morva-hipotézisből*, hogy azután világnézzé szilárduljon».⁵⁷ Hasonló okok mondatták ki a következő megállapítást is: „A hagyományos szemlélet tehát Nagymorávia területének idő- és térbeli alakulásában egy középkori politikai célokból létrehozott hamis hiedelemhez ragaszkodik. Ezt a hiedelmet számos, de a lényegét nem érintő változtatban védelmezi, és mélységes hallgatásba burkolózik ott, ahol az egykorú források kétségbe vonják a hagyomány hitelét.”⁵⁸ Boba kutatásai óta, ahogy Magyarországon, a nemzetközi kutatásban sem egyöntetű a megítélése a kérdésnek, és tekintélyes történészek fogadták pozitívan az „új-teória” érvrendszerét. Másrészt „az a tény pedig, hogy mindkét oldal, mind a mai napig folyamatosan napirenden tartja a kérdést, nem csupán annak aktualitását, hanem szakmai recepciójának fontosságát is jelzi”.⁵⁹

Bár rögzítettük, hogy nem foglalkozunk az északi-teória érveivel, de itt most mégis tanulságos röviden vázolnunk az elképzelés alapjait, hogy képet kaphassunk a források átértelmezéséről. A „hagyományosnak” (valójában ortodoxnak) nevezhető elképzelés szerint (ami a „kisantant-történetírás” nacionalista vonalán haladva rímeli a „dákóromán-kontinuitás” teóriájára, már ami a térfoglalás elsőségét illeti a Kárpát-medence bizonyos részein, esetünkben a Felvidéken) a honfoglalás előestéjén létezett egy morva állam, amelynek központja az északi Morava folyó völgyében feküdt, a mai Csehország dél-nyugati részén. E felfogás szerint ennek az államnak volt legtekintélyesebb uralkodója a magyar hagyomány Szvatoplukja (871–894),⁶⁰ akinek országa, mint a mai Szlovákia és Csehország (valamivel régebben pedig Csehszlovákia) előképe, a cseh-morva törzsterületeken túl birtokolta a Felvidék nyugati részét is, egészen a Garam folyásáig, de később a Felvidék keleti részén túl a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl egy részére is kiterjesztette a „Nagymorva Birodalom” határait a Kárpát-medencében.⁶¹ A cseh és szlovák kutatók azonban tudatosan félremagyarázzák a források értesítéseit. Itt csak utalunk a DAI adatának meghamisítására, amelynek Ómoráviáját az egyértelmű lokalizálás ellenére egyszerűen északra helyezi, megtoldva azzal a képtelen megállapítással, amely szerint „Nagymorávia fogalom tárgyszerűen indokolt, mert így különböztetik meg a régi morvaországi morva alakulattól”.⁶² Holott világos: a DAI adatának egyetlen lehetséges interpretálása szerint Ómorávia a Kárpát-medence déli sávjába lokalizálható, a terület melletti jelző pedig nem térbeli, hanem időbeli kontextusba értendő.

Jó összefoglalást ad Martin Eggers a Boba Imre tiszteletére megjelent emlékkönyvben az „ortodox” vagy „hagyományos” morva történetírás által kialakított képről. Eszerint 822 előtt, amikor a „morvákat” először említik írott kútfőben, a szlávok törzseit a Morva völgyében egy uralkodóház fennhatósága alá helyezték. Mojmir (833–846) alatt Morávia kiterjesztette határait a Felvidék nyugati részére is riválisa, Pribina elűzésével. Utóda, Rasztiszlav (846–870) újabb hódító hadjáratokat folytathatott kelet felé (amire egyébként nincsenek történeti

utalások), s megszilárdította hegemon helyzetét; ilyen előzmények után Szvatopluk regnálása alatt virágzott fel a „Nagymorva Birodalom”. Prágai Kozma leírásából ennek határai Csehországot, Közép-Németország bizonyos, szorok lakta, területeit, Sziléziát, dél-lengyel földeket (a viszlánok lakta vidéket) foglalt magába a Morva-medencétől északra, ettől a tengelytől délre pedig gyakorlatilag a teljes Felvidéket, egészen a Tiszáig és a Duna-Tisza közét (de egyes kutatók a Tiszántúlra és Erdélyre is kiterjesztik Szvatopluk regnumát). 884–894 között a Dunántúl is morva területté avansált (ami ekkor frank tartomány, az Oriens, amit hűbéres fejedelmek igazgatnak). Ez hát az az „ország”, amelyet a honfoglalók felszámolnak a X. századra.⁶³ Püspöki Nagy is összegzi a „hagyományos” elgondolás eszmefuttatását: „Nagymorávia központja lényegében a későbbi Morva őrgrofság területével azonos, melyhez I. Mojmir 833 táján hozzászította Nyitra vidékét, kiűzve onnan Pribinát. A hagyományos szemlélet képviselői szerint Nagymorávia Szvatopluk uralkodása idején (870–894) terjedt ki a Dunántúl, valamint a Duna-Tisza köze északi részére, majd Csehországra és Lengyelország némely vidékére.” Majd hozzáfűzi, hogy „a heves viták” oka az északi és a déli lokalizáció hívei között világos: „Ha Nagymorávia – mint az egykorú források mondják – valóban Szirmium vidékén volt, akkor I. Mojmirtól Szvatoplukig, Pribinától Szt. Cirillig és Metódig a korai szláv történelem nagy jelesei ezentúl a mai Jugoszlávia⁶⁴ vajdasági, horvátországi és szerbiai részeinek történetét fogják ékesíteni”.⁶⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint 1996: BÁLINT CSANÁD: Magna Moravia a Magyar Alföldön? *Századok* 130/2 (1996), 992–999.
- Bálint 1997: BÁLINT CSANÁD: A honfoglaló magyarok és Európa. In *Honfoglalás és Árpád-kor. A Verecke híres útján tudományos konferencia anyaga*. Szerk. Makkay János – Korbály József. Ungvár. 5–38
- Boba 1996: BOBA IMRE: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére*. METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest.
- Boba 2005: BOBA IMRE: Egyháztörténeti vázlatok a középkorból. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 143–165.
- Boba 2005a: BOBA IMRE: „Moraviana” egy Közép-Európa születéséről írott osztrák tanulmányban. Szűrőpróbák. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 167–173.
- Bogyay 2005: BOGYAY TAMÁS: Kopernikuszi fordulat? Létezett-e nagymorva birodalom? In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 269–271.
- Bollók 1999: KÉZAI SIMON: *A magyarok cselekedetei*. Ford. Bollók János. Budapest.
- Bowlus 1995: CHARLES R. BOWLUS: *Franks, Moravians and the Magyars. The Struggle for Middle Danube*. Philadelphia. 788–907
- Bowlus 2005: CHARLES R. BOWLUS: Gondolatok Boba Imre Morávia történetéről vallott nézetei kapcsán. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 201–218.
- Bóna 1987: BÓNA ISTVÁN: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. Makkai László – Mócsy András. Budapest. 107–234.
- DAI: *De Administrando Imperio, A Birodalom Kormányzásáról*. Ford.: Moravcsik Gyula. Budapest, 1950.

- Eggers 1995: MARTIN EGGERS: *Das „Grossmährische Reich“. Realität oder Fiktion?* Stuttgart.
- Eggers 2005: MARTIN EGGERS: A „Nagymorva Birodalom” képe Boba Imre *Moravia's History Reconsidered* című munkájának megjelenéséig. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50.* Szerk. Petrovics István. Budapest. 175–199.
- Fodor 2006: FODOR ISTVÁN: A régészettudomány történetisége. A magyar őstörténet példáján. *Archaeologiai Értesítő 131.* 89–114.
- Györfy 1986: GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalás vitás kérdései. *História 8/1.* 7–10.
- HKIF: *A honfoglalás korának írott forrásai.* Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerkesztette Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged.
- KMTL: *Korai magyar történeti lexikon, 9–14. század.* Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál, Makk Ferenc. Budapest, 1994.
- Kristó 1980: KRISTÓ GYULA: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig.* Budapest.
- Kristó 1996: KRISTÓ GYULA: *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok.* H.n.
- Kristó 1998: KRISTÓ GYULA: Regino és a magyar honfoglalás. In *Studia Varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára.* Szerk. Makk Ferenc – Tar Ibolya – Wojtilla Gyula. Szeged. 89–97.
- Kristó 2003: KRISTÓ GYULA: *Háborúk és hadviselés az Árpádok korában.* Szeged.
- Makk 2003: MAKK FERENC: Turkia egész szállásterülete. *ActaHist 117.* 3–15.
- Melich 1925–1929: MELICH JÁNOS: *A honfoglaláskori Magyarorszáig.* Budapest.
- MMFH III: *Magna Moraviae Fontes Historici III.* Brno, 1969.
- Petrovics 1998: PETROVICS ISTVÁN: Boba Imre (1919–1996) és a Nagymorávia-kérdés. In *Szlavisztikai tanulmányok.* Szerk. H. Tóth Imre, Ferencz István. Szeged, 21–28.
- Petrovics 2005: Petrovics István: Boba Imre és a Nagymorávia-kérdés. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére.* Szerk. Petrovics István. Budapest. 273–282.
- Püspöki Nagy 1976: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Az ősi Nyitra. A kortársak híradásai és a történészek elképzelései nyomán. *Irodalmi Szemle 19.* (1976/2). 119–139.
- Püspöki Nagy 1978: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Nagymorávia fekvéséről. *Valóság 1978/11.* 60–82.
- Püspöki Nagy 1982: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: *Thessalonikéi Szent Methodios Sirmium érseke.* New York.
- Püspöki Nagy 1986: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Nagymorávia – délen? *História 8/1.* 16.
- Püspöki Nagy 1996: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Előszó. In Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére.* METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest. 7–12.
- Senga 1983: SENG TORU: Morávia bukása és a honfoglaló magyarok. *Századok 117* (1983), 307–343.
- SRH: *Scriptores Rerum Hungaricarum.* Ed. Emericus Szentpétery. Budapestensis, 1999.
- Szabó 1983: SZABÓ FLÓRIS: Szent Gellért püspök nagy legendája. In *Árpád-kori legendák és intelmek.* Budapest. 74–94.
- Szarka 1986: SZARKA LÁSZLÓ: Szlovák történészek Nagymorávia kiterjedéséről. *História 8/1.* 17–18.
- Szádeczky-Kardoss 1998: SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az avar történelem forrásai.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Szerk. Zimonyi István. Budapest.
- Tóth 1996: TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A konstantinosi „Turkia” értelmezéséhez. *MNy 92.* 54–63.
- Vav inek 1998: VLADIMIR VAV INEK: Nagymorávia Bizánc és a latin Nyugat között. In *Szlavisztikai tanulmányok.* Szerk. H. Tóth Imre, Ferencz István. Szeged. 7–20.
- Veszprémy 1996: VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről. *Had-történelmi Közlemények 109* (1996)/3. 131–137.
- Veszprémy 1996a: VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Nyugati források a 9. századi Pannoniáról. In *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel II.* Budapest. 153–162.

JEGYZETEK

- ¹ Bálint 1997. 35., 11. jz.
- ² Dolgozatomban a későbbi morva őrgrofság előképeinek tekinthető vidéket északi Moráviának, vagy egyszerűen Moráviának, a Balkánra (vagy, mint látni fogjuk, a Magyar Alföldre) lokalizált fejedelemséget pedig déli Moráviának vagy „Moráviának” fogom nevezni. A jelzős szerkezetek a két államképződmény egymáshoz viszonyított földrajzi elhelyezkedéséből fakadnak, míg „Morávia” esetében azért indokolt az idézőjel használata, mert ezen a területen elvileg nem morvákat kell keresnie a kutatásnak; a kérdéses népesség neve *Margus* avagy *Marava* városának latinus alakjából fakad (*Slavi Margenses* vagy *Slavi Marahenses*, azaz margusi vagy marahai szlávok), amely a későbbi Sirmiummal azonosítható, tehát nem morvák, hanem margusiak illetve marahaiak. Vö. Boba 1996. 19–23. Mivel valószínűleg ez a regnum azonosítható a DAI által említett megalé Moraviá-vel, ezért déli Moráviára az Ómorávia terminust is alkalmazni fogom.
- ³ Ellenben a hagyományosnak nevezett elgondolás hívei is belátják: „a fenti elnevezés a korabeli ószláv vagy latin nyelvű forrásokban sehol sem fordul elő” (Vavřínek 1998. 7).
- ⁴ Jó példa erre Boba Imre, először angol nyelven megjelent, könyvének szlovák és cseh fogadtatása, amelyet az akkori csehszlovák történész szakma, nézetének cáfolata nélkül, tudománytalannak és Csehszlovákia-ellenesnek bélyegezte (Petrovics 1998. 22). Ellenben több kutató már a kezdetektől pozitívan fogadta Boba nézetét, így pl. Lewis, Bowlus, Kronsteiner, Schelesniker. Vö. Bowlus 2005. 202–205.
- ⁵ SZKLENÁR, GEORGIUS: *Vetustissimus magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus, quem geographice historice critice descripsit et vetustis ac plerumque coaevis monumentis illustravit georgius Szklenár*. Posonii, 1784. Vö. Püspöki Nagy 1978. 70.
- ⁶ KATONA: Examen ... pag. 3. (Praefatio). Vö. Püspöki Nagy 1978. 70.
- ⁷ Püspöki Nagy 1978. 60–61. Érdemes megemlíteni, hogy a déli-teória első magyarországi kutatóját, Szklenár Györgyöt még nem befolyásolta szlovák származása, sem pro, sem kontra.
- ⁸ BOBA, IMRE: *Moravia's History. Reconsidered a Reinterpretation of Medieval Sources*. Hague, 1971. Magyar kiadásához vö. Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére*. METEM-könyvek 11. Budapest, 1996.
- ⁹ Boba 1996. 16. 141.
- ¹⁰ Vö. a Naum-legenda adatát, mely szerint Metód, felszentelését követően „Pannoniába ment, Morava városába” (*otíde v Pannoniu v grad Moravou*). Idézi: Boba 1996. 25. Továbbá a Vita Clementis közli Metód püspöki címét eredeti, hivatalos (görög) formában: επισκοπος Μοραβου της Παννονιας (a pannoniai Morava püspöke). A későbbi latinra fordítóknál a cím már „Moraviae et Pannoniae” püspökeként jelentkezik. Így vált a pannoniai Moravából Morávia és Pannonia... Idézi: Boba 1996. 91.
- ¹¹ Vö. Boba 1996. 36–37.
- ¹² Boba 1996. 16. Boba Imre szerint az a sír, amelyet Popović tárt fel az egykori Sirmium részét képező Szenternyén Metóde. A szerb régészek ásatásai négy, az idők során egymásra épült templom romjait tárták fel. A harmadik templomban egy sírt találtak, amelynek elhelyezkedése az épületen belül egyezik Metód prológusi legendájának azon leírásával, amely megadja Metód temetkezési helyének részleteit. Eszerint „[Metód] Morava székes-egyházában bal oldalt, az oltár mögötti falban nyugszik.” Vö. Boba 2005. 145. illetve további érveket a dolgozatban. Takács Miklós szerint a Mačvanska Mitrovicán lévő templom apszisának későbbi építési szakaszai kizárják egy állítólagos Metód sír IX. századi keltezését és így lehetőségét (KMTL 460).
- ¹³ A Boba Imre véleménye után született, Ómorávia fekvésének kérdését taglaló munkákról összefoglalást adott Petrovics István (Petrovics 2005).
- ¹⁴ Püspöki Nagy 1978. 72. A szerző hangsúlyozza: „E két forrás vizsgálatában a legnagyobb

módszertani hiba abban mutatkozik meg, hogy a két különböző érdekkörű és politikai szemléletű szerző teljesen egybehangzó állítását rendszerint nem mérlegelik együttesen. Állításaik elszigetelt alapon való kétségbevonása azzal az indoklással, hogy nem egyezik a hagyományos képpel, nem tudományos” (Püspöki Nagy 1978. 73). Veszprémy László szerint a Bajor Geográfus leírásában kétszer, két néven említett morvák alapján erőltetett két Morávia létre követhetett. Veszprémy 1996a. 136. A kútfő magyar szövegéhez vö. Veszprémy 1996a. 153–162.

- 15 A *História* 1986/1. számában számos Moráviával foglalkozó közlemény látott napvilágot. A honfoglalás vitás kérdései kapcsán Györffy György is azon nézetnek adott hangot, miszerint „kétségtelen, hogy két Moráviával kell számolnunk”, mivel a Morávia név a Morava folyó nevéből származik, amelyből kettő található a Duna völgyében. Viszont, szemben Püspöki Nagy felfogásával, elképzelése szerint Ómorávia a két regnum közül nem a déli, hanem az északi Morava folyó völgyében feküdt a IX. században (kérdés, hogyan beszélhetünk két Moráviáról, ha Ómorávia északon létezett, hiszen éppen annak délre lokalizálása adja az alapot a két Morávia feltételezéséhez). Továbbá Györffy relativizálja Metód sirmiumi kinevezésének súlyát a déli lokalizációval kapcsolatban; véleménye szerint a püspöki kinevezés nem jelent szükségszerűen székhelyet is, és a térítő tevékenység nem köti egy központhoz a kinevezettet. Végül megjegyzi: Sirmium nem a Morava völgyében feküdt, így a város összekapcsolása Ómoráviával geográfiai szempontból sem megnyugtató (Györffy 1986. 7–8). Ide tartozik Boba megállapítása Metód székhelyének kérdésében. Boba leszögezi, hogy a kinevezett püspökök az egyházmegyéjén belül kellett tartózkodnia, hatalma csak így érvényesülhetett. Metód, II. Adorján által felszentelve, szabályos ’intitulus’ kellett, hogy legyen, nem lehetett sem *episcopus vagus*, sem egy elhagyott székhely címzetes püspöke (Boba 1996. 86.). Püspöki Nagy is felhívta már rá a figyelmet, hogy a XI. század végéig a kánonjog nem ismerte a címzetes püspök illetve érsek fogalmát (Püspöki Nagy 1982. 27., lásd fentebb). Végül még egy megjegyzés: Boba szerint Sirmium Maraha/Marava városával egyeztethető, és nem a déli Morava folyóval illetve annak nevével. Vö. Boba 1996. 19.
- 16 Püspöki Nagy 1978. 63., 74.; Uó. 1986. 16. Uó. 1996. 11.
- 17 Püspöki Nagy 1978. 73–74.
- 18 „Otdud na východ od země Korutanů za pustinou je země Bulharů” (MMFH III, 338).
- 19 Vö. MMFH III, 338; 17. jz.
- 20 Vö. DAI 65; 177. Püspöki Nagy 1976. 132.
- 21 Sirmium avar ostromának forrásaihoz vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 49–54.
- 22 Püspöki Nagy 1978. 75.; Uó 1982. 27.
- 23 Már Melich János is rámutatott, hogy a mai Nyitra névalak nem lehet a régi Nitrawa folytatója, mert a szlávok az -awa, -ava, -ova végződéseket mindenütt megőrizték. Melich úgy hidalta át az ellentmondást, hogy feltételezte: a magyarban vált Nyitrává Nitrawa neve, amelyet a szlávok visszakölcsönöztek (Melich 1925–1929. 335). Azonban joggal hívta fel a figyelmet Püspöki Nagy arra is, hogy ez csak akkor lenne történetileg elképzelhető, ha a X. században megszakadt volna a szláv népesség kontinuitása a kérdéses területen. Azonban a régészet tanúsága szerint a magyar fennhatóság alá került morvák a X. században sem hagyták fel temetőiket (Bóna 1987. 202.). Püspöki Nagy szerint a szerémségi Mitrovac (amiből kettő is van) rejtheti Nitrawát, amely valóban Salzburg joghatósága alá tartozhatott fekvése miatt, szemben a felvidéki Nyitrával (Püspöki Nagy 1976. 133–134., 134., 62. jz). Boba szerint Nitrawa neve egyedül a *Conversio* 11. fejezetében fordul elő, mint „proprietas”, azaz magánbirtok, Priwinával összefüggésben. Márpedig a felvidéki Nyitra városa, a későbbi püspöki székhely nem volt magántulajdon. Boba is utalt rá, hogy Nitrawa neve nem változhatott Nitrára/Nyitrára, következésképpen a két város, Nitrawa és Nyitra nem feleltethető meg egymásnak (Boba 2005a. 172–173). Nitrawát Boba nem tudta lokalizálni,

- de egy kútfő tanúsága szerint az valahol Moesiában feküdt („per Mesias [in] Nytraba”).
Vö. Boba 2005. 163.
- ²⁴ Püspöki Nagy 1978. 76–78; 79. Kézai adataihoz vö. SRH I, 163, magyar fordításához Bollók 1999. 102.
- ²⁵ Püspöki Nagy 1978. 79–80. A gondolatmenet vonalán haladva, azaz hogy a „morvák” összefüggésbe hozhatók a bolgár hatalom elől menekülő szláv törzsekkel, való igaz: gyanúsán egybevág a 832-ben megkötött frank–bolgár béke dátuma, amely az éppen ezen szlávtság feletti hegemoniáért folytatott szembenállást zárta le, 833-mal, amikor is feltűnik a forrásokban I. Mojmir, „Morávia” első fejedelme.
- ²⁶ Ez lett a későbbi, jelző nélküli, Morávia (Senga 1983. 327).
- ²⁷ Senga 1983. 320., 326., 342.
- ²⁸ Senga 1983. 314.
- ²⁹ Nem biztos, hogy Sirmium és környékének kizárása a DAI adatai alapján kizárólagosak, már csak azért sem, mert a mű földrajzi utalásai éppen erre a területre mutatnak; talán azért nevezi a császár kereszteletlennek ezt a területet, mert 869-ig, Metod érkezéséig valóban nincs egyházilag igazgatva, megszervezve a vidék. A Tiszántúlnak csak a legdélebbi, Temesvidéki része lehetett bolgár érdekszférában, az is csak, mint gyepű, tehát nem beszélhetünk a Duna–Tisza közöttől északra „bolgár uralom alatt álló” területekről; a Tiszántúl illetve az Alföld északi része az avarok pusztái miatt sem vetődhetne fel a kérdésben.
- ³⁰ Vö. Senga 1983. 318., 322.
- ³¹ Senga 1983. 318–319.
- ³² Senga 1983. 325.
- ³³ Vö. Senga 1983. 330.
- ³⁴ Senga 1983. 312. Ennek ellenére térképén ettől jóval északabbra jelöli ki a kérdéses területet. Vö. Senga 1983. 340.
- ³⁵ A Naum-legenda szerint a magyarok a morvák földjét „elfoglalták és elpusztították azt” és akiket a honfoglalók nem ejtettek foglyul, azok „a bolgárok közé futottak és elnéptelenedett földjük az ugrok hatalmában maradt” (HKIF 168–169). A híradás a DAI adataival teljesen összecseng. Saját nézetének földrajzi alátámasztására, de Senga is utal a két forrás adatainak egybeesésére (Senga 1983. 329).
- ³⁶ Kristó 1980. 161–163.; Kristó 1996. 89.
- ³⁷ Mármost a déli Morávia meglétének – K-K.A.
- ³⁸ Kristó 1996. 89–91.
- ³⁹ Vö. Kristó 1996. 92. Regino értesítésének elemzésekor Kristó újra összefoglalta és megismételte nézetrendszerét Ómoráviáról; vö. Kristó 1998.
- ⁴⁰ Kristó 2003. 17. Senga is megjegyezte, hogy a honfoglalás első fázisáról tudósító források értesítéseinek tükrében „megalé Morabia elfoglalását nem azonosíthatjuk Morávia szétesésével, amely a X. század elején történt” (Senga 1983. 310).
- ⁴¹ Makk 2003. 4.
- ⁴² Tóth 1996. 57. Érdemes még egyszer rámutatni: a kutatás Boba és Püspöki Nagy nézeti után beszélnek két Moráviáról, azonban nevezett kutatók Ómorávia nevét nem a Morava folyó nevéből eredeztetik (amiből kettő is van), hanem Margus város nevének Marava alakjából.
- ⁴³ Vö. MARTIN EGGERS: *Das „Grossmährische Reich”. Realität oder Fiktion?* Stuttgart, 1995.; CHARLES R. BOWLUS: *Franks, Moravians and the Magyars. The Struggle for Middle Danube.* Philadelphia, 1995. 788–907. Bowlus illetve Eggers könyvének fő tézisei magyar nyelven is hozzáférhetőek. Vö. Bowlus 2005.
- ⁴⁴ Bowlus 2005. 203–204., 206.
- ⁴⁵ Vö. Veszprémy 1996. 136.
- ⁴⁶ Eggers, és nyomában Bowlus is, Szvatopluk országának központját Marosvárra (Csanádvár)

helyezte, Veszprémy László szerint névhasonlóság okán, ugyanis Gellért nagy legendájában Marosvár neve „Urbs Morisena” (Veszprémy 1996. 136). Vö. SRH II. 488, 489 továbbá magyar fordítását Szabó 1983. 79. Bálint Csanád utalt rá, hogy kolozsvári régészek végeztek ásásokat Csanádon a '70-es években, de a leletek késő Árpád-koriak voltak, korábbi rétegeket nem találtak az ásatók (Bálint 1996. 995).

- 47 Az Eggers által felvázolt kép az Avar Kaganátus bukása után a birodalom szétszóródott népeinek lokalizálásán alapult. A Duna-Tisza közére délről betelepülő szlávokat helyezték, akiknek esetleg maguk a frankok is egyfajta ütközőállam szerepet szántak az avarokkal szemben. Vö. Veszprémy 1996. 137.
- 48 Vö. Bowlus 2005. 206.
- 49 Vö. Bálint 1996. 995.
- 50 Bálint 1996. 997. Az összefüggés vitathatatlan; nincs régészeti nyom nélküli entitás. A régészeti anyag hiánya két dolgot jelenthet: vagy az önálló műveltséggel bíró nép hiányzik az adott területről, vagy teljesen másban illetve máshol kell keresnünk az illető nép hagyatékát. Hiszen elvileg nem tudjuk, hogy a szerémségi szlávokból létrejött „morváknak” milyen lehetett az anyagi kultúrája (feltéve, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről). Az északi Morava völgyében talált anyag nem lehet feltétlen analógia, mert nem a morvák, hanem az „marahaiak” hagyatékát kellene elkülöníteni, ám annak milyenségére nincsen támpontunk. Azért, mert van az északi Morava-medencében kimutatható IX. századi morva emlékeanyag, az még nem jelenti azt, hogy Ómorávia is ott lett volna. A mai morva területen megfogható leletanyag csak annyit bizonyít, hogy ott egy önálló arculatú (erősen késő avar jegyeket viselő) kultúra alakult ki, amely „nagyomorva” hagyaték ráadásul egyáltalán nem esik egybe a „birodalomnak” azzal a hipotetikus kiterjedésével, amit a hagyományos kutatás állít. Vö. Eggers 2005. 196. Bálint Csanád is írja, hogy amíg a kérdéses területekről nem rendelkezünk feltárt, IX. századi emlékekkel, addig nincs két leletcsoport, amit összevethetnénk. Emellett ha meg is indulnak egyszer a feltárások, hosszú időbe fog telni, amíg történeti kérdések mérlegelésébe be lehet vonni a belőlük fakadó következtetéseket (Bálint 1996. 997., 998). Fodor István szerint nagyléptékű ásások folytak Belgrádban és az egykori Szávaasztendemeter környékén is, amely területeken Boba óta sejteni vélük déli Morávia központját, de a feltárások eredményei nem igazolták elképzelését (Fodor 2006. 105., 72. jz).
- 51 Bálint 1996. 998. A kérdés annál inkább is jogos, mert a dendrokronológiai vizsgálatok szerint a Mikulčičéhez hasonló erődítmények (amiket „nagyomorva” emlékeknek tartanak) nem 830 körül épültek, hanem 870 után, tehát Mojmir illetve Rasztiszlav uralmi területe sem lehetett itt. Ez a kronológiai ellentmondás nem ismeretlen a kutatásban, de különösebben mégsem befolyásolja annak történeti következtetéseit. Vö. Bowlus 2005. 216.
- 52 Vö. Veszprémy 1996. 137. Tagadhatatlan, hogy az „új” elképzelések sem oldanak fel minden ellentmondást az érintett tárgy kapcsán, de a bevett történeti magyarázatok legalább ennyire problémával terhelték.
- 53 Vö. az egyes megállapításokhoz Boba 1996. 110–113. 120–125 és Püspöki Nagy 1978. 60–65; kimerítően ismerteti a morva–ómorva kérdés kutatástörténetét és hipotézisből ideológiává fajulását Eggers 2005.
- 54 Püspöki Nagy 1978. 64–65.
- 55 Vö. Petrovics 1998. 22.
- 56 Bogyay 2005. 269–270.
- 57 Vö. Eggers 2005. 198.
- 58 Püspöki Nagy 1978. 69.
- 59 Püspöki Nagy 1996. 12.
- 60 A forrásokban egyébként *Szventopolk/Szventopulk* vagy *Zuentibald* a neve; vö. Boba 1996, 185.

⁶¹ Itt kell megjegyezni, hogy nagyjából ezek azok a földrajzi koordináták, amelyekkel Szvatopluk országát szokták leírni. Azonban találkozhatunk szélsőségesebb és valamivel „finomabban hangolt” nézetekkel is. Előbbi hívei akár erdélyi és dunántúli területekre is kiterjesztik Morávia határait, a mérsékeltőbbek csak a cseh és morva területeket tartják Nyugat-Szlovákia mellett megszervezett országnak; a fennmaradó földek a „birodalom-szervezés melléktermékei”, amelyeknek direkt nincs közük Moráviahoz.

⁶² Vö. Szarka 1986. 17.

⁶³ Eggers 2005. 176.

⁶⁴ Illetve most már egykori – K-K.A.

⁶⁵ Püspöki Nagy 1978. 61–62.

CSÓTI SÁNDOR

A kalocsai szőlőkbeli templom és plébánia története (1.rész)

I. Bevezetés

Kalocsa nagy múltú történelmi város. Vallási életét nagymértékben befolyásolja, hogy Kalocsa érseki székhely. 1966-ban a hívek óhaja és kérése meghallgatásra talált. A létszükség helyzete és a lelki békét biztosító hitélet „hiánya” adott végül alkalmat egy újabb „Isten háza” megépítésére. Vele együtt egy újjáépített plébánia folytathatta 1938-ban megkezdett munkáját. A dolgozatom megírásával szeretném kitölteni azt az űrt, amit Kalocsa-Szőlőhegy jelent a város hely, illetve egyháztörténetében. Az újonnan feltárt anyaggal szeretném bemutatni, s egyben segíteni is a városát szerető, a város iránt érdeklődő emberek helytörténeti ismereteinek bővítését és kutató munkáját.

Írásom a templom és plébánia építése történetét, annak életét mutatja be. A dologi építkezés mellett bemutatom a templomot, az egyházközségben létrejött ifjúsági és felnőtt egyesületek történetét és munkáját. Mindezeket a Szent Péter plébánia megalakulásától, 1938-tól 2007-ig dolgozom fel. A munka során jegyzőkönyveket, hirdetőkönyveket, valamint korabeli leveleket használtam fel forrásul, melyek ma a kalocsai Szent Péter Plébánia irattárában találhatóak meg. Szeretnék köszönetet mondani Vancsura Erzsébet nővérnek a Szent Imre plébánia adminisztrátorának, Pécsi Sándornak a Szent Péter Plébánia gondnokának és dr. Finta József plébános úrnak, érsekiroda igazgatónak, akik önzetlen segítségükkel lehetővé tették számomra, hogy a dolgozat elkészüljön.

Tanulmányom szeretném felajánlani Antal Géza kanonok-plébános emlékének és Szüleimnek.

II. Kalocsán szervezett plébániák

1002-ben I. István király megalapította a kalocsai érsekséget. Első érseke Asztrik (kalocsai érsek 1002–1016 után) volt, aki I. István király számára II. Szilveszter pápától elhozta a koronát. Az itt székelő érsekek hitbuzgósága – hitéletet előmozdító és elmélyítő